

ახოფახიჯიხი საღვთო სახელეო და სახისმაჟყვიეობითი ასჟიჯიხი საბალობეობი

ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის ერთ-ერთმა მესვეურმა, ქართული ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის ღირსეულმა დამფასებელმა და შემკრებმა, თავად ცნობილმა ჰიმნოგრაფმა, მიქაელ მოდრეკილმა შატბერდის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერში 978–988 წლებში შექმნა „სანელინდო იადგარი“, რომელშიც თავისი შეთხზული საგალობლებიც შეიტანა. სტატიიში განვიხილავ აპოფატიკურ სახელთა სიმბოლურ არსს საღვთისმეტყველო ლიტერატურის მიხედვით და მათ ტრანსფორმაციას საგალობლებში წმინდანთა ხატ-სახეების წარმოსაჩენად, რისთვისაც მიქაელ მოდრეკილის სახისმეტყველებითი თვალსაზრისით გამორჩეული ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა მდიდარ მასალას გვაძლევს.

ჰიმნოგრაფია საღვთო სახელთა ორ რიგს – კატაფატიკურსა და აპოფატიკურს – იყენებს ღვთის არსის გამოსახატავად, **გამოსახატავად** და არა შესაცნობად, რადგან მისი შეცნობა ადამიანის დასაზღვრულ გონებას არ ძალუძს. საღვთო სახელები, მართალია, ღვთის არსს გამოხატავენ, მაგრამ მას ვერ ამოწურავენ. ამ სახელებით ღმერთის არსის გაცნობას ცდილობს ადამიანი, მაგრამ მისი ბუნება, ადამიანის ლიტურგიული ცნობიერების დონის მიუხედავად, მაინც მიუწვდომელია. წინამდებარე ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია აპოფატიკურ საღვთო სახელთა სიმბოლიკაზე. მიქაელ მოდრეკილის საგალობლებში ღვთის არსი, მისი მიუწვდომლობა, კატაფატიკურთან ერთად, იმგვარივე აპოფატიკური ტერმინებით გამოიხატება, როგორიც დასტურდება საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიურ თხზულებებში. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება დავიმონმოთ დიონისე არეოპაგელის, მაქსიმე აღმსარებლის, იოანე დამასკელისა და სხვა წმიდა მამათა შეხედულებანი აპოფატიზმის არსის შესახებ.

აპოფატიკურ საღვთო სახელთა არსობრივი რაობის განხილვა გვაძლევს საფუძველს, თუ რა სიღრმისაა საიდუმლო ღვთისმეტყველების არსი და ენა, თუ რა მიუწვდომელია იგი ადამიანის დასაზღვრული გონებისათვის; აპოფატიკური საღვთო სახელების გამოყენება საჭირო ხდება იმისთვის, რათა უკეთ გამოვლინდეს ღვთის არსის მიუწვდომლობა. განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს საღვთო სახელთა სიმბოლური გააზრება, რაც საღვთისმეტყველო თხზულებათა, კერძოდ საღვთო სახელთა შესახებ არეოპაგეტიული მოძღვრების, კვალობაზეა შესასწავლი. არსობრივად ეს სახელები ორი რიგისაა: კატაფატიკური და აპოფატიკური. ქრისტიანულ ლიტერატურაში ეს სახელები, განსაკუთრებით აპოფატიკური, მკვიდრდება პაველ მოციქულის ეპისტოლეებიდან (საქმე, 17: 23–25). აქედან მოყოლებული, „უცნაურს“, ანუ შეუცნობელს, უწოდებენ ღმერთს დიონისე არეოპაგელი, წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი, წმ. ბასილი დიდი, წმ. გრიგოლ ნოსელი, წმ. მაქსიმე აღმსა-

რებელი და სხვ. მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შეხედულებანი დიონისე არეოპაგელისა, რომელმაც საგანგებო ნაშრომი მიუძღვნა საღვთო სახელებს – „საღმრთოთა სახელთათვის“ – და ვრცლად განიხილა მათი არსობრივი რაობა, განსაზღვრა თითოეული კატაფატიკური და აპოფატიკური საღვთო სახელი შინა-არსობრივი თვალსაზრისით; აგრეთვე, უაღრესად მნიშვნელოვანია არეოპაგეტიკული თხზულებების კომენტატორ ნმ. მაქსიმე აღმსარებლის განმარტებები დიონისე არეოპაგელის ცალკეულ ძნელად აღსაქმელ თავთან დაკავშირებით.

ნეტარი ავგუსტინე ღვთისადმი დამოკიდებულებისა და მისი არსის სიტყვიერად გამოხატვის შესაძლებლობის შესახებ „აღსარებებში“ ამბობს: „მეტი რა შეიძლება ითქვას შენზე საუბრისას? მაგრამ ვაი მათ, ვინც დუმილით გივლიან გვერდს, რადგან თვით შენზე მეტყველნიც კი მუნჯნი არიან“ (ნეტარი ავგუსტინე, 1995, 5); მსგავსი თვალსაზრისია გამოთქმული ნეტარი ავგუსტინესავე ეგზეგეტიკურ თხზულებაში „იონანეს სახარებისათვის“: „ღმერთზე შეიძლება ყველაფერი ითქვას, მაგრამ ვერაფერს ვიტყვით ისეთს, მისი ღირსი რომ იყოს“ (ნეტარი ავგუსტინე, 1995, 311). ეფრემ მცირემ საღვთო სახელთა არსის განმარტების შესახებ აღნიშნა, რომ ეს ურთულესი საქმეა: „განმარტებაა არა ხოლო შესაძლებელ არს, არამედ საცთურებაცა“ (ეფრემ მცირე, 1968, 83), რომლის მიხედვით, ღვთის არსის წვდომა ადამიანის დასაზღვრულ გონებას, როგორც ღრმავაროვანიც არ უნდა იყოს, არ ძალუძს და იგი საფრთხის წინაშე დგას, რადგან შეიძლება მცდარი მოსაზრება გამოთქვას. შუა საუკუნეების მწერალი ორ რამეს აღიარებს: 1. იგი არაა ღირსი და შემძლე, გამოსცეს არჩეული თემა სიტყვებით და მას ღვთისადმი პატივის მიგება მხოლოდ დუმილით შეუძლია (შდრ.: გიორგი მერჩულის თხზულებაში დამონმებული ბიბლიური თვალსაზრისი: „ბრძნად მეტყუელებაა ვეცხლი არს წმიდაა, ხოლო დუმილი ოქროა რჩეულ“); 2. იგი გრძნობს ღვთისაგან მისთვის დაკისრებულ მოვალეობას, რომ აუცილებელია სიტყვის თქმა, რათა არ დაიკარგოს აზრი და ამბავი, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ღვთისათვის თავდადებული ადამიანის ღვანლის წარმოსაჩენად. ამიტომ მწერალმა უნდა მიმართოს ღმერთს და მოიხმოს მისი სახელები, რომლებიც სხვადასხვაგვარია, ეფრემ მცირის ტერმინოლოგიით, არის „წართქმითი“ და „უკუთქმითი“. ამგვარი სახელების განმარტება, რაც შესაძლებელიცაა და შეუძლებელიც, უთუოდ საჭიროებს რელიგიური და ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის გათვალისწინებას.

ფილოსოფიის ცნების გააზრებაში გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ იგი გულისხმობდა და მოიცავდა არა უკვე არსებული, უცვლელი ცოდნის პასიურ დალაგებას, არამედ ცოდნის შესაძენად მარადიულ სწრაფვას, უმაღლესი სიბრძნის წვდომის აუცილებლობას, როგორც მოიაზრებოდა იგი ანტიკურ სამყაროში და აქედანვე წამოვიდა ეს სახელწოდება, აგრეთვე, დაუსრულებელ სვლას სიბრძნისაკენ, რაც იმასაც გამოხატავდა, რომ უმაღლესი სიბრძნის საბოლოო წვდომა შეუძლებელია. ნეტარი ავგუსტინეს სიტყვებიდან – „ფილოსოფია თავად სიბრძნე კი არაა, არამედ სიბრძნის სიყვარულია“ – შეიძლება იმ დასკვნის გაკეთება, რომ არსი მიუწვდომელია, ამიტომ ფილოსოფიიდან არ უნდა ველოდეთ არსის წვდომას, ან პირიქით – ფილოსოფიიდან, ანუ სიბრძნის სიყვარულიდან შეუძლებელია არსის წვდომა,

რადგან არსი მიუწვდომელია, მიუხედავად იმისა, რომ ფილოსოფია გონებითი ჭვრეტისაკენ, განყენებული მეცნიერული აზროვნებისაკენ, სამყაროსაგან განცალკევებისაკენ, ბერმონაზვნური ცხოვრებისაკენ იხრებოდა, რის გამოც ბერმონაზვნები ზოგჯერ ქრისტიან ფილოსოფოსებად იწოდებიან. სიბრძნისმოყვარეობა, ანუ „სოფიის“ სიყვარული ქრისტიანული აზროვნებისათვის უმაღლეს ჭეშმარიტებასთან ზიარებისა თუ წვდომის უმთავრესი გზაა. წმ. იოანე დამასკელმა ფილოსოფოსობა საღმრთო და ადამიანურ საქმეთა მეცნიერებად განმარტა: „ფილოსოფოსობაა არს მეცნიერებაა საღმრთოთა და კაცობრივთა საქმეთა“ (წმ. იოანე დამასკელი, 1976, 52, 2).

ამ თვალთახედვითაა განსახილველი აპოფატიკური საღვთო ტერმინები.

უცნაური, უთქმელი, უცვლელი, არარსი, განუსაზღვრელი, დაუბადებელი, უკვდავი, დაუსაზღვრელი, მოუხელთებელი, გამოუსახველი, დაუსახველი, შეუხებელი, უსხეულო – ამ ტიპის, ე.ი. აპოფატიკური საღვთო სახელები, აპოსტოლური მოძღვრების შემდეგ, პირველად საღვთისმეტყველო-პატრისტიკულ ლიტერატურაში ებრაელმა ფილოსოფოსმა ფილონ ალექსანდრიელმა გამოიყენა. მის შემდგომ კი ნეოპლატონიკოსთა ნააზრევში, ისრაელურ და, მოგვიანებით, ისლამურ ფილოსოფიაშიც შეინიშნება მათი არსობრივი რაობის შესახებ საუბარი. როგორც აღვნიშნეთ, ქრისტიანულ ლიტერატურაში ეს სახელები მკვიდრდება პავლე მოციქულის ეპისტოლეების შექმნის დროიდან. შეიძლება დავიმოწმოთ პავლეს სიტყვები, როდესაც იგი არეოპაგში წარდგა ათენელთა წინაშე და ქრისტეს მოვლინება ახარა, როგორც ადამიანთათვის უცნობისა, შეუცნობლისა, რომლის საიდუმლო ადამიანის დასაზღვრული გონებისათვის შეუცნობელია და რომელსაც ადამიანები ვერც შეიცნობენ: „რამეთუ, მიმო-რაა-ვიქცეოდე და მოვიხილევდ სამსახურებელთა თქუნთა, ვპოვე ბომონიცა, რომელსა ზედა წერილ იყო: უცნაურსა ღმერთსა. ან უკუე რომლისა-იგი უმეცარ ხართ და ჰმსახურებთ მას, მე გახარებ თქუენ, ღმერთსა, რომელმან შექმნა სოფელი და ყოველი, რაა არს მას შინა. ესე ცისა და ქუეყანისაა არს უფალი, არა ჳელით ქმნულთა ტაძართა შინა დამკვდრებულ არს, არცა კაცობრივთა ჳელთა მიერ იმსახურების, ვითარმცა მოქენე ვისამე იყო, რამეთუ იგი თავად მოსცემს ყოველთა ცხოვრებასა და სულსა ყოველით კერძო“ (საქმე, 17: 23–25). აქედან მოყოლებული, „უცნაურს“, ანუ შეუცნობელს, უწოდებენ ღმერთს წმ. დიონისე არეოპაგელი, წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი, წმ. ბასილი დიდი, წმ. გრიგოლ ნოსელი, წმ. მაქსიმე აღმსარებელი და სხვ. მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შეხედულებანი წმ. დიონისე არეოპაგელისა, რომელმაც საგანგებო ნაშრომი მიუძღვნა საღვთო სახელებს – „საღმრთოთა სახელთათვის“ და ვრცლად განიხილა მათი არსობრივი რაობა, განსაზღვრა თითოეული კატაფატიკური და აპოფატიკური საღვთო სახელი შინაარსობრივი თვალსაზრისით; აგრეთვე, უაღრესად მნიშვნელოვანია არეოპაგითული თხზულებების კომენტატორ წმ. მაქსიმე აღმსარებლის განმარტებები წმ. დიონისე არეოპაგელის ცალკეულ ძნელად აღსაქმელ თავთან დაკავშირებით.

საღვთო სახელებმა ამჯერად ჩვენი ყურადღება მიიქცია, როგორც ტერმინებმა. ამ ბოლო ხანებში საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიისადმი მიძღვნილი

რამდენიმე სამეცნიერო შრომა შეიქმნა, რომელთაგან უნდა აღინიშნოს 1996 წელს გამოცემული ედიშერ ჭელიძის მონოგრაფია „ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგია“, დამანა მელიქიშვილის მონოგრაფია ქრისტიანული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის შესახებ; აგრეთვე: ქეთევან ბეზარაშვილის, თამარ ოთხმეზურის, ნინო მელიქიშვილის, მაია რაფავასა და სხვათა შრომები. ე. ჭელიძის ნიგნში განხილულია ათი ტერმინი და მათთან შინაარსობრივად დაკავშირებული სხვა სიტყვებით გამოხატული ტერმინები. დამონშებულია უმდიდრესი ფაქტობრივი მასალა ძველი ქართული ორიგინალური და უცხო ენებიდან, ძირითადად, ბერძნულიდან, ქართულად თარგმნილი თხზულებებიდან. ტერმინთა განხილვისას დავეყრდენით ხსენებულ მკვლევართა მიერ მოპოვებული უმდიდრესი მასალის იმ ნაწილს, რომელშიც აპოფატიკურ საღვთო სახელებზეა მსჯელობა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დიონისე არეოპაგელმა საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიაში საღვთო სახელთა ორი რიგი გამოყო, მათი შეცნობისა თუ შეუცნობლობის ადამიანის გონების შესაძლებლობიდან, მისი დასაზღვრულობიდან გამომდინარე. კატაფატიკა, ეფრემ მცირის თარგმანის მიხედვით, წართქმითი სახელი, ღვთის არსს „მსგავსებით“ გამოხატავს, იგი განეკუთვნება იმგვარ საღვთო სახელთა რიგს, რომელიც აღნიშნავს, თუ რა არის ღმერთი – „რად იგი არს“. აპოფატიკური, ეფრემ მცირისავე თქმით, უკუთქმითი საღვთო სახელი, „გამოუთქუმელი და საიდუმლო“, ღვთის არსს მისტიკური, „უმსგავსოებით“ გამოხატავს. იგი არკვევს, რა არ არის ღმერთი, დიონისე არეოპაგელის მიხედვით, „რად იგი არა არს“.

წმ. დიონისე არეოპაგელის მოძღვრების მიხედვით, აპოფატიკური საღვთო სახელი მიუთითებს ზეგრძნობად მარადიულობაზე, რომელიც თავის თავში არსებობს და რომელიც ყოველთვის თავის თავს უთანაბრდება. ამავე დროს, იგი ზეარსში მოცემული და არსებულია, იგი არაცვალებადა, უცვლელია, არაარსია, განუსაზღვრელია, დაუბადებელია, უკვდავია, დაუსაზღვრელია, მოუხელთებელია, გამოუსახველია, შეუხებელია, უსხეულოა, დაუსახველია, უაღნაგებო დაუსახველობაა. დავიმონშებ ედიშერ ჭელიძისეულ თარგმანს: „შევეკრძალოთ ღვთის შესახებ თქმულთა ჭეშმარიტებას „არა ადამიანური სიბრძნის სარწმუნო სიტყვების მიერ“, არამედ ღვთისმეტყველთა სულითაღძრული ძალის „გაცხადებით“ (შეად. I კორ., 2,4), რომლის გზითაც უთქმელთ და უცოდნელთ უთქმელად და უცოდნელად შევერთვებით ჩვენეული აზრისმიერი და გონისმიერი ძალისა და მოქმედების ერთობისამებრ. ამიტომ არანაირად არ გაიბედება არც თქმა, არც რაიმეს გააზრება ზეარსი და ფარული ღმრთეების შესახებ იმათ გარდა, რაც ნასიტყვობათაგან ღვთისსახოვნად თქმულა ჩვენდამი, რადგან სიტყვაზე, გონებაზე და არსებაზე უზემოეს ამ ზეარსულობას ეთვისება უცოდნელობა“... (ჭელიძე, 1995, 5-6; ხაზგასმა მთარგმნელისაა). ზეარსი მეცნიერება თვით ღვთისაგან მოდის, იგი „განზღუდავს განზომილებაში მყოფთაგან თავის განუზომელობას, როგორც მათთვის ვერდასატევს“ (ჭელიძე, 1995, 7). წმ. მაქსიმე აღმსარებლით, „განუზომელად ამბობს თვით ღვთიურობას (ტო თეიონ), და მის, შესაძლებლობისამებრ, გამობრწყინებას“ (ჭელიძე, 1995, 19, შენ. 13). ამასთან დაკავშირებით წმ. მაქსიმე აღმსარებელი კომენტარს აკეთებს და აღნიშნავს: როდესაც ვახსენებთ დაბადებულს, არ არის საჭირო მისი

დაკავშირება ღმერთთან. რადგან ეს ისედაც ნათელია, ხოლო დაუბადებელია გარკვეულ მიზეზთა გამო, ღმერთი ხომ აბსოლუტი და პირველმიზეზია. „ღმერთი თითოეულს მისი ძალისამებრ უცხადებს ჭეშმარიტებას... სამართლიანობის თვისებაა თითოეულს მიუზომოს მისი ღირსებისამებრ. ამრიგად, უსაზომოა ღვთის შესახებ ცოდნა, ჩვენ კი ზომა გვესაჭიროება, რადგან თუკი განუზომელად გამოგვეცხადებოდა, ვერ გადავრჩებოდით, ისევე როგორც ხორციელი თვალი, მთელი მზის მიმღები“ (ჭელიძე, 1995, 19, შენ. 12).

წმ. დიონისე არეოპაგელის მოძღვრებით: „როგორც მოუხელთებელია და ვერდასანახია გრძნობათათვის გონისეული და ნაძერწობასა და გამოსახულებაში მყოფათათვის – მარტივნი და გამოუსახველნი, აგრეთვე, სხეულების აღნაგობათამებრ დასახულათათვის – უსხეულოთა შეუხებელი და უაღნაგობო (asxematistos) დაუსახველობა, ჭეშმარიტების იმავე სიტყვისამებრ, არსებებზე ზემდებარეა ზეარსი უსაზღვროება და გონებებზე ზემდებარეა ზეგონისეული ერთობა“... (ჭელიძე, 1995, 7-8). წმ. მაქსიმე აღნიშნავს, რომ წმ. მამა აქედან „ღვთის ცოდნის შესახებ ცოდნის მიუწვდომლობას წარმოაჩენს, რადგან თუკი ვერც მარტივნი და დაუსახველნი ვერ ექვემდებარებიან გრძნობას (თუმცა კი არსებები რამ არიან ისინი), როგორც კერძოდ ანგელოზები და სულები – სხეულს, რაოდენ უფრო აღმატებულია ღმერთი, რომელიც არც არსებაა, არამედ – არსებაზე უზემოესია, არც გონებაა, არამედ – გონებაზეც უზემოესია, არც ერთებაა, არამედ ერთებაზეც უზემოესია, არც რაიმე საზღვრით გარშემოწერილია, არამედ უსაზღვროებით გაშორებულია არსთაგან? გესმის რა წერილისაგან ღვთის „დასახულობა“ (morfe), „სახე“ (eidos) და პირისახე (prosopon), ზეამზიდველად და ზესხეულებრივად, ღვთის ღირსებისამებრ გაიაზრე ეს, ხოლო როცა „ერთობას“ გაიგონებ, ნუ იგულისხმებ განსხვავებულთა თანხვედრას ერთობაში, რადგან არათუ ამგვართა შესახებ არის ახლა მსჯელობა, არამედ ღვთის შესახებ, რომელიც არც რიცხვთა დასაბამია და შეუდგენელიცაა (asunTetu), ამასთან, შეერთებულიცაა მხოლოარსებებზე (ta monousia) აღმატებულად“ (ჭელიძე, 1995, 19-20, შენ. 14).

შეუცნობელი, უცნაური, უცნობი, დაუსაზღვრელი, უსაზღვარო, როგორც საღვთო სახელები, აპოფატიკურ სახელთა რიგს განეკუთვნება. ღვთის შეუცნობლობა მისივე ბუნებიდან, მისივე არსიდან მომდინარეობს. მხოლოდ ღმერთია თავისი თავის მცოდნე, როგორიც არის იგი, ყველა დანარჩენისათვის იგი უცოდნელია, შეუცნობელია, თუ რა არის და როგორია ღმერთი. მათეს სახარების მიხედვით: „არავინ იცის მამა, თუ არა ძემ და ძე, თუ არა მამამ“ (მათე, 11: 27). ასევე ითქმის სულიწმიდის შესახებ, რადგან ისიც შეუცნობელია ადამიანის დასაზღვრული გონებისათვის. წმ. მაქსიმე აღმსარებლის კომენტარებში არეოპაგიტული „უსაზღვროება“, „დაუსაზღვრელი“, რომელიც „დასაზღვრულს“, „შემოსაზღვრულს“ უპირისპირდება, შემდგენაირად განიმარტება: „შემოსაზღვრული, ბუნებრივია, გარემოცულიც არის იმის მიერ, რითაც შემოსაზღვრა, ხოლო თუკი ღმერთი ყველაფრის ადგილია (არა სხეულებრივად, არამედ შემოქმედებითად), რადგან აღავსებს იგი ცას, მიწას და ყოველივეს, და ამათ გარეთ არის, ცხადია, რომ უსაზღვროებაა, ანუ საზღვრის არმქონე ძალაა იგი“ (ჭელიძე, 1995, 21, შენ. 17).

ჰიმნოგრაფიაში აპოფატიზმი ისევე აქტუალურად გამოიყენება, როგორც კატაფატიკური საღვთო სახელები. ვლ. ლოსკის სიტყვით, აპოფატიზმი არის ყველაფერი ის, რაც არ არის ღმერთი: თავდაპირველად უარყოფილ უნდა იქნეს ყოველივე შექმნილი, ცათა ვარსკვლავური კოსმოსური დიდებაც, გონებისათვის მისანვდომი ანგელოზური ცათა ნათელიც კი. შემდეგ უნდა გამოირიცხოს ყველაზე ამაღლებული ატრიბუტები: სიკეთე, სიყვარული, სიბრძნე; საბოლოოდ კი, თვით ყოფაც, მყოფიც. ღმერთი ხომ არც ერთი ამათვანი არ არის. მაგრამ ღმერთი ყოველივე ამის ერთიანობაა, თუმცა არც მხოლოდ ესაა ღმერთი. მთელი თავისი არსით იგი შეუცნობადია. ვლ. ლოსკი წერს: „ეს ის ღმერთია, რომელსაც ჩვენ მივმართავთ *შენობით*, ის გვიხმობს ჩვენ, ის საკუთარ თავს გვაცნობს, როგორც ცოცხალს“ (ლოსკი, 1991, 267). ქრისტიანულ ლიტერატურაში ღმერთი სახელდებულია როგორც სიკეთე, სიყვარული, სიბრძნე. პოზიტიური, კატაფატიკური გზა უარყოფის გზით იხსნება. ღმერთი სინმინდია, იგი მყოფობს ყოველგვარი საზღვრების მიღმა, იგი საკუთარ თავს ავლენს სიკეთით, სიყვარულით, სიბრძნით. ყოველივე ამის მიუხედავად, მისი ბუნება მაინც თავისი შეუცნობადობის, შეუცნობლობის, დაუსაზღვრელობის სიღრმეში რჩება.

წმიდა მამათა მოძღვრებაზე დაყრდნობით სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ აპოფატიზმი, რომელიც აღმოსავლური ეკლესიის მისტიკური ღვთისმეტყველების წიაღში აღმოცენდა და მისთვისაა განსაკუთრებით დამახასიათებელი და განმსაზღვრელი, სულიწმიდის სისრულის დადასტურებაა. „სულიწმიდაში ყველაფერი სისრულედ გარდაისახება: სამყარო, რომელიც იმისთვისაა შექმნილი, რომ განღმრთობის შესაძლებლობა მიეცეს ყოველ ადამიანს, პიროვნებები, რომლებიც ღმერთთან შეერთებისაკენ არიან მოწოდებულნი, ეკლესიები, რომლებშიც ეს შერწყმა ხორციელდება. დაბოლოს, ღმერთი სულიწმიდის მეშვეობით აძლევს შესაძლებლობას ყველას, რომ შეიგრძნოს იგი, ჩასწვდეს მას, როგორც ყოველადნმიდა სამებას. რწმენა, როგორც ღვთაებრივი სისრულის აპოფატიკური განცდა და გამოხატულება, ბრმად არ უნდა მიიღოს ადამიანმა, არამედ – ღმერთთან შერთვის შესაძლებლობის გააზრებით. სულიწმიდა ის ჰიპოსტასიაა, რომელიც ღვთაებრივი საგნების შემოქმედებითი აღქმის საფუძველს ქმნის“ (ლოსკი, 1991, 267). საღვთო სახელები, რომლებიც ღვთის არსს გამოხატავენ, ის ატრიბუტებია, რომლებითაც ღმერთი საკუთარ თავს წარუდგენს ადამიანს. ისევე ვლ. ლოსკის სიტყვებს დავიმონებ: „ჩვენი განწმენდილი გონება და შეგნება მიგვაახლებს ღმერთთან, საღვთო სახელები, გარკვეულწილად, მის არსში შესვლის საშუალებას იძლევა, მაგრამ მისი არსის წვდომა არ ძალგვიძს, არც არასოდეს იქნება შესაძლებელი მისი წვდომა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი თვისებების განსაზღვრაც იქნებოდა შესაძლებელი: მაგრამ ღმერთი არ განისაზღვრება, რის გამოც არის იგი პიროვნული... ღმერთი ჩვენ გვიხმობს, ჩვენც მოცულნი ვართ მისი მიხმობით, სხვაგვარად მისი წვდომის მცდელობაც კი შეუძლებელია; მიუხედავად ადამიანის დასაზღვრული გონებრივი და განცდითი მცდელობისა, თავისი ბუნებით ღმერთი ყოველთვის მიუწვდომელი დარჩება ჩვენთვის“ (ლოსკი, 1991, 268).

საგალობლებში ღვთის მიუწვდომლობა, მისი არსი, კატაფატიკურთან ერთად, იმგვარივე აპოფატიკური ტერმინებით გამოიხატება, როგორც დასტურდება საღ-

ვთისმეტყველო-ფილოსოფიურ თხზულებებში. ამიტომაც დავიმონმეთ წმ. დიონისე არეოპაგელის, წმ. მაქსიმე აღმსარებლის, წმ. იოანე დამასკელისა და სხვათა შეხედულებანი აპოფატიზმის არსის შესახებ. საგალობლები მდიდარია აპოფატიკური საღვთო სახელებით, რომელთა მნიშვნელობა საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიურ თხზულებებში გამოთქმულ შეხედულებებს თანხვდება.

უცნაური, უთქმელი, უცვლელი, არარსი, განუსაზღვრელი, დაუბადებელი, უკვდავი, დაუსაზღვრელი, მოუხელთებელი, გამოუსახველი, დაუსახველი, შეუხებელი, უსხეულო, თვალთშეუდგამი – ეს აპოფატიკური საღვთო სახელები უხვად დასტურდება მიქაელის საგალობლებში. დავიმონმებ ტროპარებს მიქაელ მოდრეკილის საგალობლებიდან: „გარეშეუნერელი, **უხილავი, გამოუთქუმელი**, შობილი ზეცას უდედოდ უწინარეს ჟამთა“ (შ-425, 53რ); შობისადმი მიძღვნილი ტროპარსძლისპირიდან: „უხილავი და **გამოუთქუმელი** ღმერთი იხილვა ხატითა ადამიანთა“ (შ-425, 10ვ); „დაუსაბამო ღმერთო, ყოველთა დამბადებელო, **უხილავო**, მხოლოო **მიუნდომელო**, სამებაო ერთარსებაო, ერთღმრთეებაო, **გამოუთქუმელო** მთავრობაო“ (შ-425, 64რ); მიქაელის საგალობლებში მაცხოვრის სახის წარმოსაჩენად გამოყენებული აპოფატიკური სახელები, ძირითადად, მაცხოვრის ორბუნებოვნების გამოხატვას ისახავს მიზნად: „უსხეულოთა საღმრთოთა ბუნებითა ეგე უხრწნელად, ქრისტე, ღმრთისა სიტყუაო, რაჟამს დაიდევ საფლავსა, **შეუცავო**, მოჰკალ სიკუდილი სიკუდილითა, **უკუდავო**, და აღადგინენ მკუდარნი საფლავისაგან“ (ცაიშვილი, 1979, 81); ამავე საგალობელში მაცხოვარი არის „გამოუთქუმელი **სიმდიდრეა ღმრთეებისა**“, რომელიც „არიმათიელმან იოსეფ დაიუნჯა, რაჟამს საუფლო გუამი დადვა საფლავსა, ვითარცა მკუდარი მოკუდავთა უკუდავება და დაიმკვდრა სრულიად ნეტარება“ (ცაიშვილი, 1979, 81). მაცხოვრის უკვდავება გახდა მორწმუნე ადამიანთა უკვდავების საფუძველი: „რაჟამს უკუდავი ღმერთი აღსდევ საფლავით, დაჰსენ სიკუდილი, განაქარვე ხრწნილება და მორწმუნეთა მოგუმადლე უხრწნელება და უკუდავება მოკუდავთა მოგუანიჭე“ (ცაიშვილი, 1979, 82).

აგრეთვე დავიმონმებთ ტროპარებს წმ. გიორგი მთაწმიდლის „თუენიდან“, რათა სრულყოფილად წარმოჩნდეს ჰიმნოგრაფიული თხზულებების საერთო სახისმეტყველებითი ჰიმნოდიკურ-პარადიკმული სტრუქტურა და საღვთო სახელთა საერთო ბიბლიურ-ევანგელური წარმომავლობა: „წარჯდა სახე შენი, რომელმან სიბრძნით შეჰქმენ ყოველნი კაცთათჳს. სიტყუაო **დაუსაბამო**, რომელმან სულისა წმიდისა თანა ყოველნი ხილულნი და უხილავნი დაჰბადენ და დაამტკიცენ...” (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 42-43); „ქე **დაუსაბამო** უწინარეს ჟამთა შობილი მამისა ჟამთა აღსასრულსა ჰმევ, ქალწულო“ (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 94); საგულისხმო ფაქტია, რომ საგალობლებში წმიდა მამებიც მოიხსენიებიან აპოფატიკური სახელებით. მაგ., წმ. სვიმეონ მესვეტისადმი მიძღვნილი საგალობლის წმ. გიორგი მთაწმიდლისეული თარგმანის მიხედვით, წმ. სვიმეონი არის „ვარსკულავი დაულამებელი“ (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 43), რომლის სიმბოლური გააზრების სათავე ევანგელური სწავლებაა: „სადა არს, რომელი-იგი იშვა მეუფე ჰურიათაჲ? რამეთუ ვიხილეთ ვარსკულავი მისი აღმოსავალით და მოვედით თაყუანის-ცემად მისა“ (მათე, 2: 2).

საგალობლებში ღვთიური საქმეც აპოფატიზმითაა გამოხატული, აპოფატიკური საღვთო სახელებით მოიხსენიებიან წმიდა მამებიც. მათში აღნიშნულია ღვთის ხილვის შეუძლებლობა ადამიანის მიერ მათივე დასაზღვრული შესაძლებლობების გამო. საგალობელი მიუთითებს იმ გამოუთქმელ საიდუმლოზე, როგორც ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელ საიდუმლოზე, რომელიც ნაწინასწარმეტყველები იყო. „საკვრველ ხარ, უფალო, ყოველთა შემოქმედო, და საკვრველ არიან ყოველნივე საქმენი შენნი და გზანი შენნი **გამოუკულებელ**, რამეთუ შენ ხარ სიბრძნე და ძალი თანასწორი მამისა და სიტყუა **თანადაუსაბამო**“ (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 46); **სიტყვის თანადაუსაბამობა** ნიშნავს, რომ ძე ღმერთი მარადიულად თანაარსებობს მამა ღმერთთან და სული წმიდასთან ერთად. „რომელმან **გამოუთქუმელითა** სიბრძნითა ყოველივე დაჰბადე, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, რომელმან ჟამნი და წელნი განგვნესენ ჩუენ სახიერებით“ (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 46). აგრეთვე, საგალობელში აღნიშნულია ღვთის ხილვის შეუძლებლობა ადამიანის მიერ: „ღმერთო, **შეუძლებელ** არს ხილვად კაცთაგან, რომელსა გუნდნი ანგელოზთანი ვერ მიხედვენ“ (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 94). საგალობლებში ღმერთი არის თვით არსება და არსებადაუბადებელი: „ერთობით ერთსა მეუფებასა, ერთსა არსებასა, ერთსა ძალსა სამბრწყინვალედ, ერთ ხატად მნათობიერსა სამებასა წმიდასა ერთბუნებასა, **არსება დაუბადებელსა, ბუნება გამოუთქუმელსა**, სამგუამოვანსა ერთსა უფლებასა ყოველნი მორწმუნენი ქებით ვაკურთხევდეთ“ (მიქაელ მოდრეკილი, 1978, 38). ჩვეულებრივ, ჰიმნოგრაფები კათაფატიკური საღვთო სახელებით წმინდანთა ბუნებასაც გადმოსცემენ, მაგრამ აპოფატიკური საღვთო სახელებით წმინდანის ბუნების გადმოსცემა კი შეზღუდულია.

აქ მხოლოდ რამდენიმე აპოფატიკურ სახელს ვხვდებით, ესენი ისეთი სახელეებია, რომლებიც ადამიანური ბუნების განღმრთობის შედეგად რომ შეიძლება ენოდოთ, კერძოდ, უკვდავი, უცოდველი, მზე მიუაჩრდილებელი; წმ. აბო მიქაელის საგალობელში უცოდველადაა წარმოსახული: „ბუნებითა უზემთაეს შეიმოსე ბუნება ჩემი, ღმრთისა სიტყუაო, მხოლოდშობილო, და ნათელს-ილე ჳორცითა, **უცოდველო**, რომლისა მსგავსებითა ნათელს-ილო მწვენამან აბო წყლითა და სისხლთა დათხევითა“ (ცაიშვილი, 1979, 91). თუ იოანე საბანისძის ჰაგიოგრაფიული თხზულების მონაცემებს გავითვალისწინებთ წმ. აბოს საღვთო სახელთა სახელდების თვალსაზრისით, შევნიშნავთ, რომ იოანე საბანისძე წმ. აბოს წარმოსაჩენად აპოფატიკურ სახელებს თითქმის არ იყენებს.

მიქაელ მოდრეკილის აღდგომის საგალობელში, რომელშიც მოსალოდნელი არაა სოფლის ამაოების განცდა, მაინც დასტურდება მსოფლიო სევდის მოტივი, სიკვდილის გარდუვალობით გამოწვეული განცდები, რაც სიტყვის აპოფატიკური აღქმითა და გაგებით გადმოიცემა. აქაც ასახულია არსებობის ამაოების შეცნობით აღძრული მწვავე სევდა, როგორც პოეტური სევდის მარადიული წყარო: „წარმავალ არს ხატი ამის სოფლისა, ვითარცა თქუა პირველ მოციქულმან, რაჟამს შუება საწუთროისა ყოვლითურთ დაუდგრომ არს, და განქარდების დიდება, და მთავრობა მიეცემის დავინყებად, მძლავრთა საშინელთა მძვნვარება მოაკლდების, და განიხრწნების საფლავსა შინა, ვინაფთაგან ჯერ არს ურჩებისათს მიქცევად მინა მინად-

ვე“ (მიქაელ მოდრეკილი, 1978, 203რ). მიქაელ მოდრეკილის ამ ერთ ტროპარში ადამიანის ცოდვით დაცემის, მის მიერ პირველცოდვის ჩადენის მთელი შესაქმისეული არსია მოქცეული. პირველმოციქულის ნათქვამის დამოწმებაც იმისთვის სჭირდება ჰიმნოგრაფს, რომ თავის ნააზრევს საღვთისმეტყველო არსი და საზრისი მიანიჭოს.

ბუნებაში განუწყვეტლივ იცვლება ყველაფერი, ერთის სიკვდილი და მეორის დაბადება არის მუდმივი განახლების საფუძველი. ნათლისღებისადმი მიძღვნილი საგალობელი გვამცნობს: „განსაკრვებელი ხილვად იხილვა დღეს იორდანეს, დაბადებელი ეტყოდა დაბადებულსა თვსსა, ვითარმედ ჯერ არს ჩემდა ან ნათლისღებაჲ ჳორცითა, რათა სოფლისა მნებაეს განწმენდაჲ და **მორწმუნეთა შემოსად უხრწნელებაჲ**, რათა კულად განვახლო, რომელი ხატად ჩემდა დაეჰბადე პირველ და გალობით მადიდებენ“ (მიქაელ მოდრეკილი, 1978, 95ვ). საგალობელში შესაქმისეული მოტივებითაა მსმენელ-მკითხველისათვის მიწოდებული სოფლის, ანუ მთელი კაცობრიობის სულიერ განსაწმენდად მაცხოვრის მოვლინება და ნათლისღება, როგორც პირველცოდვით ადამიანის დაცემის საპირისპირო მოვლენა, რასაც კაცობრიობის განღმრთობისათვის განუსაზღვრელად დიდი მნიშვნელობა აქვს. საგალობელში სოფლის წარმავლობით გამოწვეული მწვავე განცდები დაძლეულია მარადიული განახლების იდეით, იმის იმედითა და რწმენით, რომ სიკეთე თავად ღმერთია. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანმა იცის სიკეთის არამატერიალურობა, იგი მაინც მატერიაში ეძებს მას. არქეტიპთან მიბრუნება, პირველხატის განახლება, ზესთასოფლურობის დაბრუნება მიიღწევა ნათლისღებითა და ღმერთთან ზიარებით, რის საწინდარიც მაცხოვრის ხორციელი ნათლისღებაა; თვით მაცხოვრის სიტყვით, იგი „სოფლისა განწმენდაჲ არს და მორწმუნეთა უხრწნელებისა შემოსაჲ“.

საგალობელი მიუთითებს გამოუთქმელ საიდუმლოზე, როგორც ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელ საიდუმლოზე, რომელიც ნაწინასწარმეტყველები იყო: „განბრწყინებულმან საღმრთოთა საიდუმლოთა **გამოუთქუმელი** დიდებაჲ, ნიშნი და ძალნი იგავთა და სახეთა მიერ წინაჲსწარვე მოასწავენ, ღმრთისმხილველო მოსე, და დასაბამი **დაუსაბამო** საქმეთა და არსებაჲ **არაარსისა** და **გამოუსახველისა** გამოსახვაჲ და **უნივთოჲსა** ნივთიერებად მოსლვაჲ“ (წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007, 95). მაგალითების მოხმობა კიდევ მრავლად შეიძლება.

აპოფატიკურ საღვთო სახელთა ფორმა კი აჩვენებს, რომ იგი უარყოფითი ნაწილაკებისა (არ, არა) და აფიქსების (უ-ურ, უ-ო, უ-ელ...) გამოყენებით წარმოაჩენს ღვთის არსს. ამ რიგის სახელებს მიეკუთვნებიან **არაარსი, არამყოფი, უცნაური, დაუსაბამო, განუსაზღვრელი, უმსგავსო, უცვლელი, განუზომელი, გამოუთქმელი, მოუკლებელი**, ე.ი. ყოველივე ის, რაც არ არის ღმერთი. აპოფატიკურ სახელთა არსობრივი რაობის გათვალისწინებით, ჰიმნოგრაფიაში, კერძოდ, იოანე მინჩხის, მიქაელ მოდრეკილის, იოანე მტბევრის, წმ. გიორგი მთაწმიდლის ბერძნულიდან ნათარგმნ საგალობლებში (წმ. იოანე დამასკელი, წმ. ანდრია კრიტიელი, წმ. კოზმა იერუსალიმელი, წმ. იოსებ და თეოდორე სტუდიელელები...), მოგვიანებით – საერო ლიტერატურაში, უფრო მეტად კი ამ უკანასკნელში, შესაძლებელი ხდება მათი სახისმეტყველებითი, მხატვრულ-ესთეტიკური ბუნების განსაზღვრაც, რაც იმ დასკვნის გაკეთების საფუძველს გვაძლევს, რომ საღვთისმეტყველო ტერმინებში

ერთდროულად, შერწყმულად აირეკლება და გადმოიცემა რელიგიური, ფილოსოფიური, ეთიკური და ესთეტიკური თვალთახედვა. ბოლოს მინდა აღვნიშნო, რომ აპოფატკიური საღვთო სახელები ტრანსფორმირებულია საერო მწერლობაში, ისინი მეტაფორადაა გარდასახული, რის მაგალითად შეიძლება შოთა რუსთველის პოემა დავასახელოთ. თინათინის შესახებ ნათქვამში: „თინათინს უთხრა შერმადინ, ნათელსა მას უღამოსა“ აპოფატკიური საღვთო სახელი – „ნათელსა მას უღამოსა“ – პერსონაჟზეა გადატანილი, მეტაფორადაა გარდაქმნილი, რითაც თვით ამ პერსონაჟის განსაკუთრებული სილამაზე, სულიერი სრულყოფილება და შინაგანი ბუნებაა გამოხატული. ამიტომ აპოფატკიურ საღვთო სახელთა არსობრივი რაობის განხილვა გვაძლევს საფუძველს, თუ რა სიღრმისაა საიდუმლო ღვთისმეტყველების არსი და ენა, თუ რა მიუწვდომელია იგი ადამიანის დასაზღვრული გონებისათვის; აპოფატკიური საღვთო სახელების გამოყენება საჭირო ხდება იმისთვის, რათა უკეთ გამოვლინდეს ღვთის არსის მიუწვდომლობა, რაც კიდევ ერთხელ ამონშებს საღვთისმეტყველო ტერმინებში რელიგიური, ფილოსოფიური, ეთიკური და ესთეტიკური თვალთახედვის თანაარსებობას.

ლიტერატურა:

1. ნეტარი ავგუსტინე, აღსარებანი, ლათინურიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბაჩანა ბრეგვაძემ, თბ., 1995.
2. ნმ. გიორგი მთაწმიდელის თვენი, გამოსცა, გამოკვლევა, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო ლალი ჯღამაიამ, თბ., 2007. იოანე დამასკელი, დიალექტიკა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მაია რაფავამ, თბ., 1976.
3. ეფრემ მცირე, ფსალმუნთა განმარტებაჲ, გამოსაცემად მოამზადა მზექალა შანიძემ, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 11, თბ., 1968.
4. მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნები, I-II-III, ტექსტი გადმონერა დედნიდან და გამოსცა ვაჟა გვახარია, თბ., 1978.
5. ნევმირებულნი სძლისპირნი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო გ. კიკნაძემ, თბ., 1982.
6. პეტრე იბერიელი (დიონისე არეოპაგელი), შრომები, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და შენიშვნები დაურთო ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1960.
7. ქართული პოეზია, I, ტომი შეადგინა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო სარგის ცაიშვილმა, თბ., 1979.
8. ნმ. დიონისე არეოპაგელი, საღმრთოთა სახელთათვის, ე. ჭელიძის თარგმანი და კომენტარები, „გზა სამეფო“, 2, 1995.
9. ნმ. მაქსიმე აღმსარებელი, კომენტარები ნმ. დიონისე არეოპაგელის თხზულებაზე, ე. ჭელიძის თარგმანი და კომენტარები, „გზა სამეფო“, 2, 1995.
10. Вл., Лосский. Очерк мистического богословия восточной церкви, в кн. „Мистическое Богословие“, Киев, 1991.

Apophatic Divine Names and Typological Aspects in Hymns

The article describes a symbolic meaning of apophatic names and their transformation in hymns aimed at depicting the images of Saints. To this end, the hymnographic heritage of Michael Modrekili with its typological aspects gives us rich material to discuss.

Hymnography combines two lines of divine names - cataphatic and apophatic, to express the divine essence. But this is **to express** but not understand the Divine, since divine experience is ineffable and the limited human mind is incapable of attaining the latter.

Divine names express the essence of God but they are limited to fully embrace him. God channels the information to us through them but his infinite nature is not limited thereby. The article refers to the symbolic meaning of apophatic divine names. The ineffable nature of God and his essence in Michael Modrekili's hymns is expressed in the same cataphatic and apophatic terms, which one can find in theological and philosophical works as well. *The ideas of St. Dionysius the Areopagite, St. Maximus the Confessor, St. John of Damascus, and others* about the essence of apophatism confirm the same vision.

Strange, unspeakable, unchangeable, non-existent, boundless, unborn, immortal, unlimited, ineffable, unprintable, untouchable, bodiless – these apophatic divine names can be found in abundance in Michael Modrekili's hymns. To confirm this, here are some troparion from Michael Modrekili's hymn honouring Holy Christmas: „**Unseen and unspeakable** God appeared in the image of human" (S-425, 10v); „**Boundless, unseen, unspeakable**, born in heaven without mother" (S-425, 53r); „Eternal God who gave life to all creation, **unseen**, the sole one, holy trinity in one, **unspeakable** governor of heaven"... (S-425, 64r).

Divine deeds in hymns are also expressed through apophatism; Holy Fathers are referred by apophatic divine names. Impossibility to see God by humans due to their limited capabilities is underlined in these hymns; they are pointing to the unspoken mystery, the mystery being unattainable for human mind, as the prophecy. Analysing the essence of apophatic names in hymnography, and in particular, in the hymns of Ioane Minckhi, Michael Modrekili, Ioane Mtbevri, St. Giorgi Mtatsmindeli as well as those of St. John of Damascus, St. Andrew of Crete, St. *Cosmas of Jerusalem, and St. Joseph and St. Theodore of Stoudios*, and later, studying apophatic names in secular literature (and in fact, in the secular literature mostly) makes possible to define their typological and aesthetic nature. This in turn, makes us conclude that divine names incorporate and simultaneously reflect religious, philosophical, ethical and aesthetical visions. Apophatic divine names found their way to secular literature; they are transformed into metaphors there; and as an example of this, some divine names used in Shota Rustveli's poem can be referred such as a metaphor of „a nightless light"